

КРОНА

Збірник
матеріалів по проекту

УКРАЇНСЬКИЙ ШЛЯХ ДО ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Частина 2

ХЖО «Крона»
Харків 2007

HEINRICH BÖLL STIFTUNG

Видання здійснено за фінансової
підтримки Фонду імені Генріха Бюлля

Висловлюємо щирі подяку
всім партнерам, які підтри-
мували нас в період вико-
нання програми «Україн-
ський шлях до ґендерної
рівності».

Харківська жіноча
організація «Крона»

вул. Артема, 4, м. Харків
Україна, 61002

тел./факс:
+38 (057) 714-35-94

www.krona.org.ua
krona@rider.com.ua

КРОНА

Харківська жіноча організація

УКРАЇНСЬКИЙ ШЛЯХ ДО ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Збірник матеріалів по проекту

Частина 2

НЕМЦІСЬКА МІСЬКА АДМІНІСТРАЦІЯ

*Видання здійснено за фінансової
підтримки Фонду імені Генріха Бюлля*

Харків
2007

Зміст

Український шлях до гендерної рівності: Збірник матеріалів по проекту. Частина 2.—
Харків: Райдер, 2007. — 28 с.

Упорядники видання: Ольга Плахотнік
Ольга Сабірова
Інна Лазарук
Людмила Гуслякова
Ганна Христова

В збірнику матеріалів «Український шлях до гендерної рівності» (частина 2) представлені результати проектів, які виконувала Харківська жіноча організація «Крона» в 2007 році.

В збірнику ви знайдете інформацію про «Крону» та її проекти 2007 р., концепцію проекту «Український шлях до гендерної рівності», результати моніторингу рівня обізнаності студентів-юристів щодо законодавства України з рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та практик його реалізації, висновки та враження за результатами виконання проектів, матеріали дискусій, які проводилися в різних регіонах України, а також інформацію про партнерів організації.

В оформленні обкладинки використані фотографії, зроблені під час проведення заходів у різних містах України.

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1. Концепція проекту	4
Про «Крону» та її проекти	5
Марафон «Український шлях до гендерної рівності»	6
Результати моніторингу рівня обізнаності студентів-юристів щодо законодавства України з рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та практик його реалізації	8
РОЗДІЛ 2. Результати: враження і роздуми	14
Додаток 1. Конспекти семінарів «Марафону — 2007»	20
Семінар у м. Донецьк	20
Семінар та дискусія в м. Севастополь	21
Семінар та дискусія в м. Чернівці	22
Додаток 2. Наші партнери	24
Додаток 3. Джерела інформації	25

Передмова

«Український шлях до гендерної рівності» — таку назву має проект, розроблений і втілений Харківською жіночою організацією «Крона» протягом 2006–2007 років.

В рамках цієї діяльності ми продовжили у 2007 році проведення семінарів ще в 4-х містах України, провели низку різноманітних заходів, здійснили випуск декількох номерів часопису «Я», про що йдеться в перших розділах книги, і накопили чимало досвіду, яким ми хочемо поділитися з усіма небайдужими до теми гендерної рівності.

Вищеназваний тур ми продовжили цього року в містах Донецьк, Севастополь, Хмельницький та Чернівці. Ми планували різні форми ведення семінарів: в перших двох містах — за методом «виважений діалог», в останніх — з використанням логіко-рамкового підходу. В цій книжці ми наводимо матеріали, що були нами занотовані на семінарах.

Але на відміну від минулого, 2006 року, формат наших заходів був дещо іншим. Специфіка аудиторій та умов проведення семінарів вимагала гнучкої перебудови плану роботи та ведення дискусії з урахуванням рівня та вмотивованості присутніх. Ось чому ми вважаємо за необхідне оприлюднити всі думки та вислови, що їх наводили учасники, а скоріше,

Розділ 1. Концепція проекту

Сьогодні міжнародна спільнота в особі ООН, Ради Європи, Європейського Союзу оцінює гендерну рівність як невід’ємну складову частину загальної концепції рівності, прав та свобод людини. Від держав, що входять до їх складу, вимагається всебічний захист рівності можливостей та гарантування її на рівні національного законодавства. На виконання Закону України «Про забезпечення рівних прав

учасниці наших заходів, бо вони чітко вимальовують рівень обізнаності в цій темі широкого загалу наших співвітчизників в різних регіонах країни, демонструють їхнє ставлення до проблеми гендерної рівності, висвітлюючи таким чином «місцевий рівень» проблеми й спонукаючи до пошуку відповіді на питання «Що з цим робити?».

Саме аналізу накопиченого досвіду й присвячений другий розділ книги.

Вважаємо за необхідне також нагадати про ті зусилля, що їх робить держава по законодавчому забезпеченню гендерної рівності в Україні.

Останнім розділом книги є коротка інформація про всіх наших партнерів, хто брав участь у заходах проекту. Ми дуже вдячні їм за співпрацю, турботу, небайдужість та підтримку.

Наприкінці вступного слова ми хочемо ще раз подякувати —

- ❖ Фонду імені Генріха Бюлля (Німеччина, представництво в Польщі),
- ❖ Фонду сприяння демократії Посольства США в Україні,
- ❖ Жіночому консорціуму України,
- ❖ а також особисто — Ганні Христовій, Едуарду Трегубову, Наталці Батраковій, Марії Косцовій, Валентині Чупіковій, Тетяні Басвій.

та можливостей жінок і чоловіків» ухвалено низку підзаконних актів, які спрямовані на створення ефективного механізму впровадження положень Закону з урахуванням вимоги не формального, а сутнісного підходу до забезпечення гендерної рівності. Однак гендерний підхід є відносно новим напрямком суспільного розвитку, що обумовлює недостатню визначеність форм та методів

його впровадження як у законодавство, так і в соціальну практику.

Тому роль неурядових організацій у справі втілення в життя ідеї гендерної рівності неможливо переоцінити, бо саме вони у своїй роботі використовують найновіші методи та гнучко працюють з найрізноманітнішою аудиторією.

Харківська жіноча організація «Крона» через свою діяльність прагне сприяти обізнаності українського суспільства щодо питань гендерної рівності, подоланню гендерних стереотипів та розширенню можливостей жінок в реалізації своїх прав, формуванню жіночого політичного погляду на важливі для суспільства питання. «Крона» застосовує в своїй практиці ефективні форми роботи та методи ведення громадських дискусій («Виважений діалог», «Відкритий простір», «Логіко-рамковий підхід», засідання за круглим столом — міжнародні та регіональні; тренінги, семінари, масові акції тощо).

Ми радо ділимося своїми здобутками, тому запрошуємо всіх бажаючих до співпраці. На сайті нашої організації можна знайти примірники всіх випусків часопису «Я», а також інші цікаві матеріали про нашу роботу: www.krona.org.ua.

Про Крону та її проекти

Харківська жіноча організація «Крона» зареєстрована у 1999 році.

Місія організації: сприяти соціально-політичній активності жіночого руху в Україні, гендерній демократії, розвитку самосвідомості жінок, посиленню позиції жінки в сучасному українському суспільстві.

Продовжуючи свою діяльність, спрямовану на формування нової громадської свідомості, розвиток демократичних цінностей, досягнення гендерної рівності в Україні, «Крона» у 2007 році здійснила багато заходів. Серед них:

Міжнародна програма «Наша нова Європа: Польща, Чехія, Україна, Словаччина /Жіноча політика та гендерна демократія» за підтримки Фонду імені Генрі-

ха Бюлля (Німеччина, представництво в Польщі). В рамках цієї програми відбулись:

- ❖ Інформаційно-просвітницький тур «Український шлях до гендерної рівності — 2007» по регіонах України: м. Донецьк, м. Севастополь, м. Хмельницький, м. Чернівці;
- ❖ Напередодні 8 Березня 2007 року — масова наочна акція «Стоп Сексизм!»;
- ❖ Круглі столи з гендерної тематики;
- ❖ Випуск інформаційно-просвітницького видання «Я» (накладом 500 примірників);
- ❖ Випуск збірника матеріалів по проекту «Український шлях до гендерної рівності — 2007»;
- ❖ Моніторинг рівня обізнаності студентів-юристів щодо законодавства України з рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та практики його реалізації.

Випуск інформаційно-просвітницького видання «Я» здійснюється з 2003 року завдяки фінансуванню з декількох джерел. «Я» — вісник міжнародного та соціального партнерства. «Я» — це єдине друковане періодичне некомерційне видання в Україні з гендерної просвіти.

У 2007 році за фінансової підтримки Фонду імені Генріха Бюлля (Німеччина), Фонду сприяння демократії Посольства США в Україні та Управління праці та соціального захисту населення Департаменту охорони здоров’я Харківської міської ради здійснено 4 випуски «Я» накладом 1500 примірників кожний випуск.

Теми випусків:

- ❖ Рівні права та рівні можливості жінок і чоловіків;
- ❖ Взаємодія в вирішенні гендерних проблем;
- ❖ Гендерне насильство;
- ❖ Кращі практики вирішення гендерних проблем.

Додатково побачили світ два спеціальні випуски часопису «Я»:

- ❖ «Рівні права та рівні можливості жінок і чоловіків» для міжнародного круглого столу «Актуальні проблеми

гендерної політики в Україні та Білорусі» в партнерстві та за фінансової підтримки Фонду імені Фрідріха Еберта (Регіональне представництво в Україні та Білорусі);

- ❖ «Гендерні аспекти євроатлантичної інтеграції» за фінансової та інформаційної підтримки Центру інформації та документації НАТО в Україні та Фонду імені Генріха Бюлля (Німеччина, представництво в Польщі) для проекту «Жіноча школа НАТО — школа відповідальної жінки» в партнерстві з Центром прав людини «Древо життя».

Здійснюється постійна розсилка інформаційно-просвітницького видання «Я» партнерам національної мережі (18 громадських організацій) у рамках проекту «Рівна участь жінок та чоловіків у процесах прийняття рішень».

Проекти у партнерстві з Управлінням у справах сім'ї та молоді Харківської обласної державної адміністрації:

- ❖ Тренінгова програма «Гендерна просвіта студентства Харківщини» для студентів харківських вищих навчальних закладів. Випуск збірки методичних матеріалів «Гендерна просвіта студентства Харківщини».
- ❖ Масова наочна акція «Стоп Сексизм!» в чотирьох вищих навчальних закладах м. Харкова. Видання буклету «Стоп Сексизм!» та листівки про історію свята 8 Березня.
- ❖ Науково-практичні семінари для державних службовців 6 районів та районних центрів Харківської області у рамках програми «Гендерна освіта державних службовців: впровадження гендерних підходів у діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування».

Міжнародний круглий стіл «Актуальні проблеми гендерної політики в Україні та Білорусі» у партнерстві з Фондом імені Фрідріха Еберта (Регіональне представництво в Україні та Білорусі) за участі п. Штефана Хроби, голови представництва Фонду.

Всеукраїнський круглий стіл «Вирішення проблем гендерної рівності: українсько-німецький досвід» у партнерстві з Фондом імені Фрідріха Еберта (Регіональне представництво в Україні та Білорусі) за участі п. Штефана Хроби, голови представництва та доктора Бербель Кофлер, депутата Німецького Бундестагу, голови українсько-німецької міжпарламентської групи в Німецькому Бундестазі.

Проект «Гендерна рівність — крок до демократичної правової держави» в партнерстві з Програмою розвитку ООН (далі ПРООН). На підтримку Обласної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у Харківській області на період до 2010 року проведено семінар для державних службовців «Впровадження гендерних підходів у діяльність органів виконавчої влади» та видано методичні посібники «Гендерна політика в Україні» та «Нормативно-законодавче забезпечення гендерної рівності в Україні» для державних службовців та представників органів місцевого самоврядування та ЗМІ.

Проект «Від жіночого активізму до гендерної демократії в Україні» як складова національної програми «Рівна участь жінок та чоловіків у процесах прийняття рішень» за підтримки Фонду сприяння демократії Посольства США в Україні. У рамках проекту проведено два навчальних семінари для журналістів м. Харкова «Гендерний підхід в журналістиці» та видавався часопис «Я».

Марафон «Український шлях до гендерної рівності»

Цей проект розпочався в 2006 році. Тоді «Крона» в рамках проекту «Жіночі освітні центри в Україні» та міжнародної програми «Україна — сусід у Європі» за підтримки Фонду імені Генріха Бюлля (Німеччина, представництво в Польщі) здійснила інформаційно-просвітницький тур «Український шлях до гендерної рівності» по 4 містах різних регіо-

нів України, в якому взяли участь понад 100 представників громадських організацій, освітніх закладів, владних структур та ЗМІ:

- ❖ м. Брянка Луганської обл. (Схід, 28-29 квітня), партнер — громадська організація «Брянківський бізнес-центр»;
- ❖ м. Вінниця (Центр, 15-16 травня), партнер — Подільський центр соціальних технологій;
- ❖ м. Івано-Франківськ (Захід, 23-24 травня), партнер — Молодіжний громадський центр «Еталон»;
- ❖ м. Сімферополь (Південь, 5-6 червня), партнер — Жіночий Форум «Єдність».

Програма туру складалась із кількох блоків:

- ❖ теоретичний семінар, присвячений ключовим питанням гендерної теорії (гендер, дискримінація за ознакою статі, проблема гендерної нерівності та шляхи її подолання);
- ❖ юридичний семінар, присвячений роз'ясненню та обговоренню Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Учасникам програми видано методичний посібник «Законодавче забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: міжнародний досвід та національні особливості», розроблений спеціалістами «Крони»;
- ❖ демонстрація документального фільму «Жіночий профіль сучасності», який створено ХЖО «Крона»;
- ❖ громадська дискусія «Український шлях до гендерної рівності» за методикою громадського форуму «Виважений діалог».

Завершальними, підсумковими заходами проекту «Український шлях до гендерної рівності» стали Всеукраїнська літня школа «Жіночий активізм: стратегії впливу» (вересень 2006 р., АР Крим) та Всеукраїнський круглий стіл «Гендерні перетворення в Україні: сучасний стан та перспективи» (листопад 2006 р., м. Харків). У Літній школі взяли участь 25 жінок-лідерок — представниць неуря-

дових організацій, закладів освіти та органів місцевого самоврядування, експерти з гендерних питань із усіх регіонів України: Харків, Львів, Чернівці, Хмельницький, Луцьк, Ужгород, Київ, Сімферополь, Вінниця, Полтава, Суми, Житомир. Протягом трьох робочих днів Літньої школи обговорювались питання стратегій розвитку та консолідації жіночого руху в Україні, проблеми дискримінації, реалізації рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в сучасній Україні.

Детальніше з теоретичними та методичними аспектами вищевказаних заходів, а також конспектами й аналізом громадських дискусій можна ознайомитись в Збірнику матеріалів за 2006 рік¹.

В 2007 році «Крона», так само за підтримки Фонду імені Генріха Бюлля (представництво в Польщі) вирішила продовжити Марафон і проїхати по чотирьох інших містах України.

Тож тепер ми відвідали:

- ❖ м. Донецьк (12-13 червня), партнери — Управління у справах сім'ї та молоді Донецької Обласної держадміністрації та Асоціація жіночих організацій Донецька;
- ❖ м. Севастополь (18-19 червня), партнер — Севастопольський центр «Жіночі альтернативи»;
- ❖ м. Хмельницький (2-3 жовтня), партнер — Хмельницька районна асоціація «Світанок»;
- ❖ м. Чернівці (4-5 жовтня), партнер — Чернівецький міський Центр захисту приватних підприємців і підприємств малого бізнесу.

Марафон «Український шлях до гендерної рівності» — це низка дводенних семінарів. Перший день, як правило, присвячений визначенню теоретичного змісту ідеї гендерної демократії та особливостей законодавчого її забезпечення, а другий — громадській дискусії навколо гендерної проблеми в одному з іннова-

¹ Український шлях до гендерної рівності: Збірник матеріалів по проекту.— Харків: Райдер, 2006.— 44 с.

ційних форматів. Крім цього, ми широко застосовували медіа-засоби, наприклад, демонстрували документальні фільми або відеозаписи відповідних програм, присвячених темі марафону: фільми з колекції «Гендерний монтаж — 2006» та серії телевізійних передач «Незручна тема».

Порівняно з минулим роком, формат наших заходів було дещо змінено, а саме:

- 1) ми більшою мірою орієнтувались на «запит» наших регіональних партнерів щодо формату семінарів, теоретичного рівня пропонованої інформації, тощо, тобто працювали за «гнучкою програмою»;
- 2) громадську дискусію ми проводили не лише за методикою «Видажений діалог», але й використовуючи інший метод — логіко-рамковий підхід (LFA)¹. Методика «Видажений діалог» описана нами в попередньому виданні².

Зроблено чимало, а отже, отримано багато досвіду та вражень.

Спробуємо підсумувати та проаналізувати всі наші здобутки, враховуючи новації, узагальнити отриманий досвід, не описуючи кожен із заходів детально, а виокремлюючи певні загальні тенденції розуміння й реєстрації гендерної політики в різних місцях України різними верствами населення.

Але спочатку ми хотіли б познайомити наших читачів з результатами моніторингу рівня обізнаності студентів-юристів щодо законодавства України з рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та практики його реалізації. Майже у всіх заходах, які проводить «Крона» з питань гендерної політики, беруть участь наші професійні юристи. Ми вважаємо це дуже результативною прак-

тикою, бо під час семінарів, дискусій, круглих столів виникає багато питань щодо законодавчого забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, і тут не обійтись без компетентних юристів-професіоналів. І якщо за два роки нашої широкої просвітницької діяльності ми вже склали уявлення про обізнаність в гендерних питаннях представників української громадськості, депутатів, державних службовців, журналістів та інших, то що думає про гендерну рівність «підростаюча» юридична молодь для нас було загадкою. От ми це і спробували дослідити, тож маємо нижченаведені результати.

Результати моніторингу рівня обізнаності студентів-юристів щодо законодавства України з рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та практик його реалізації

Останнім часом проблема забезпечення гендерної рівності в українському суспільстві набуває все більшої актуальності. Реалізація принципу рівних прав та можливостей в усіх сферах суспільного життя та на всіх рівнях влади виступає необхідною передумовою формування в Україні сучасного цивілізованого паритетного суспільства та її інтеграції в світові демократичні структури.

Переважає більшість розвинутих країн світу пішла шляхом ухвалення окремих законодавчих актів, безпосередньо спрямованих на забезпечення гендерної рівності. Першими такими державами стали: *Швеція* (Акт про рівність чоловіків і жінок у сфері праці, 1972 р.; Акт про рівність між жінками і чоловіками, 1991 р.); *Великобританія* (Закон про гендерну дискримінацію, 1975 р.); *Данія* (Закон про рівність статей, 1978 р.); *Норвегія* (Закон про рівність між статями, 1978 р., Закон про гендерну рівність, 1979 р.); *Ісландія* (Закон про рівний статус та рівноправність жінок і чоловіків, 1985 р.); *Фінляндія* (Закон про рівність між ста-

тями, 1986 р.) та деякі інші. В цих країнах простежуються стійкі позитивні тенденції у подоланні проявів дискримінації за ознакою статі, реалізації принципу гендерної рівності.

Нещодавно до вищенаведеного переліку держав приєдналася і Україна. 8 вересня 2005 року Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який набув чинності 1 січня 2006 року. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» спрямований на досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі, створення механізму реалізації принципу гендерної рівності. Порівняно з більшістю аналогічних законів інших країн, що переважно стосуються лише сфери трудових відносин, цей Закон охоплює досить широкую сферу правового регулювання. Закон складається з 8 розділів та містить 24 статті.

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» визначає засади законодавства з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, основу якого становить Конституція України та міжнародно-правові акти у сфері гендерної рівності, які мають пріоритет перед актами національного законодавства України. На виконання названого закону ухвалено низку підзаконних актів, які спрямовані на створення ефективного механізму впровадження положень Закону з урахуванням вимоги не формального, а сутнісного підходу до забезпечення гендерної рівності.

До таких актів, передусім, належать: Указ Президента України 26.07.05 р. № 1135/2005 «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»; Постанова Верховної Ради України

від 22.03.07 р. № 817-V «Про Рекомендації парламентських слухань «Сучасний стан та актуальні завдання у сфері попередження гендерного насильства» та Постанова Верховної Ради України від 27.06.07 р. № 1241-V «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи»; Постанова Кабінету Міністрів України «Про проведення гендерно-правової експертизи» та ухвалений на його виконання Наказ Міністерства юстиції України «Про деякі питання проведення гендерно-правової експертизи», нарешті Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.06 р. № 1834 «Про затвердження державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року».

Таким чином, на сьогоднішній день в Україні на державному рівні визнано актуальність гендерної проблематики та створено досить потужну законодавчу базу щодо забезпечення принципу рівних прав та можливостей в українському суспільстві. У той же час реалізація зазначених положень законодавства прямо залежить від обізнаності щодо його основних засад серед фахівців у галузі права, які мають сприяти розповсюдженню відповідних правових знань серед населення. В зв'язку з цим одну з найбільш перспективних груп фахівців у галузі права становлять студенти-юристи, які здобувають вищу юридичну освіту за часів створення та вдосконалення сучасного міжнародного та національного законодавства щодо рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Це обумовлює доцільність здійснення моніторингу рівня обізнаності студентів-юристів щодо законодавства України з рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та практики його реалізації.

Для проведення моніторингу було обрано 104 студенти-юристи, які навчаються на 1 курсі одного з провідних юридичних вищих навчальних закладів України за бюджетною формою відповідно до визначеної квоти збалансованого пред-

¹ Дякуємо Програмі рівних можливостей ПРООН за участь співробітниці «Крони» Ольги Плахотнік в Тренінгу модераторів-фасилітаторів з логіко-рамкового підходу до планування гендерної політики, вересень 2007.

² Український шлях до гендерної рівності: Збірник матеріалів по проекту. — Харків: Райдер, 2006. — 44 с.

ставництва всіх регіонів України. Такий відбір групи респондентів дозволив:

- ❖ дослідити на рівні достатньої репрезентативності ситуацію по всіх регіонах України;
- ❖ визначити якість виконання середньою освітою завдань щодо формування гендерної чутливості молодшої генерації;
- ❖ визначити, яка увага приділяється законодавству щодо рівних прав та можливостей, що регулює одну з ключових сфер теорії та практики прав людини, під час спеціальної підготовки абітурієнтів до вступу до юридичного ВНЗ за курсом «основи правознавства» (репетиторство, основні заняття та факультативи з правознавства у школах, профільних юридичних ліцеях тощо). Опитування було проведено у травні 2007 року.

Анкета, що була запропонована респондентам, складалася з п'яти підрозділів:

1. Анкетні дані;
2. Обізнаність у законодавчих положеннях;
3. Оцінка фактичного стану;
4. Особистий досвід;
5. Досвід інших осіб.

Щодо **анкетних даних**, то вони дозволили пересвідчитись в тому, що респонденти представляють майже всі регіони України; визначити стать опитуваних, їх склад сім'ї, а також рік народження. (Останній дозволив визначити вік респондентів, який свідчить про сформованість їх поглядів та рівня обізнаності у гендерно-правовій сфері вже за часів незалежності України та в умовах інтеграції України в єдиний Європейський освітній простір, що передбачає визнання принципу гендерної рівності серед основних засад «нової» Європи.)

Аналіз відповідей респондентів на питання другого підрозділу «**Обізнаність у законодавчих положеннях**» показав наступні результати:

На питання «Чи знайомі Ви з поняттям “дискримінація”?» всі респонденти

відповіли позитивно. Визначаючи поняття «дискримінації», респонденти оперували термінами «припинення», «пригноблення», «ураження», «обмеження», «негативне ставлення», «протиправне позбавлення прав» певних категорій осіб, що в принципі, досить вірно відтворює сутність цієї категорії.

Цікаво, що серед запропонованих ознак, які на думку респондентів, можуть вважатися підставами дискримінації, а саме: а) вік; б) стать; в) національність (етнічне походження); г) колір шкіри; д) сексуальна орієнтація; е) матеріальне становище; є) соціальне положення; ж) релігійні переконання; з) інші ознаки,— лише **78%** респондентів вказали таку ознаку, **як стать**. При цьому 98% вказали на таку ознаку, як матеріальне становище, 87% — сексуальна орієнтація; 89% — національність тощо. Визначення дискримінації за ознакою статі переважно нічим не відрізнялися від визначення дискримінації як такої, окрім вказівки на стать як підставу дискримінації.

Відповіді на питання «Визначте, в чому може проявлятися дискримінація за ознакою статі (наведіть не менше трьох прикладів)», носили дуже поверховий, неконкретний характер та обмежувалися вказівкою на сфери дискримінації («дискримінація в політиці», «дискримінація на робочому місці», «дискримінація в оплаті праці» та таке подібне).

На питання: «Що розуміється під поняттям “позитивна дискримінація”?» відповіли лише 43% відсотки респондентів, але не виявилось жодної цілком вірної відповіді. Лише дві з них вказували на покращення становища осіб чи груп осіб порівняно з іншими категоріями осіб, але без зазначення мети позитивної дискримінації та її обґрунтування. Інші відповіді можна класифікувати таким чином:

- 1) ототожнення поняття позитивної дискримінації із протекціонізмом, тобто «заборонаю жінки працювати у нічний час», «заборона важкої, фізичної праці для жінок»;

- 2) зведення позитивної дискримінації до «неусвідомлюваної», «ненавмисної» дискримінації;

- 3) розуміння під позитивною дискримінацією дискримінації п'яничок, злочинців, інших маргінальних верств населення;

- 4) приниження осіб «з добрими намірами», «заділя загальних цілей».

На питання «Чи зустрічалися Ви з поняттям “гендерна рівність”?» лише 43% опитуваних відповіли позитивно, серед них переважна більшість відповідей зводилися до розуміння гендерної рівності як рівності статей і лише в двох відповідях гендер визначався як соціальна конструкція статі, та визначалася відмінність між біологічною та соціальною статтю осіб.

На питання «В чому полягає різниця між рівними правами та рівними можливостями?» відповіли 73% опитуваних, серед яких 87% вказали, що права є рівними, а можливості — ні, але вони й не можуть бути рівними, оскільки залежать від матеріального стану, стану здоров'я, визначаються «від природи» тощо («всі мають право на відпочинок, але якість цього відпочинку буде дуже різною»). В окремих анкетах можливості зводилися до «вибору варіанту поведінки», вказувалося, що «рівні можливості не потрібні», оскільки це означало б «зрівнялівку». 7% анкет містили категорично некоректні відповіді (зокрема, «можливості належать всім особам на території країни, а права — громадянам» тощо). Тобто респонденти виявили нерозуміння необхідності забезпечення рівних можливостей реалізації права всім особам, що прагнуть його використання.

На питання «Чи містяться терміни «дискримінація за ознакою статі» та «гендерна рівність» в законодавстві України?» 68% респондентів надали схвальну відповідь, проте **жоден (!!!)** з них не вказав на Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Серед вказаних респондентами нормативних актів України домінувала Конституція України, яку згадали 42% опитуваних; також респонденти називали Кодекс законів про працю України, Сімейний кодекс України, Цивільний кодекс України, Кримінальний кодекс України, Закон України «Про судочність України», Закон України «Про прокуратуру» та деякі інші законодавчі акти України, які насправді не містять терміну «гендерна рівність». Лише у двох анкетах згадувалась «Постанова про гендерну рівність», але ані державний орган, що її ухвалив, ані її точна назва, ані дата прийняття, ані термін, на який вона розрахована, вказані не були. Можемо лише припустити, що йшлося про Постанову Кабінету Міністрів України від 27.12.06 р. № 1834 «Про затвердження Державної програми з утворення гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року».

Жоден респондент правильно не визначив міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, які так чи інакше стосуються проблематики рівності статей. Лише в одній анкеті респондент згадав про «Конвенцію про ліквідацію дискримінації», проте не зазначив конкретний вид дискримінації, на подолання якого вона спрямована. Можна лише припустити, що респондент мав на увазі Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.).

Такі результати опитування є свідченням того, що Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» не вивчався абітурієнтами на етапі підготовки до вступних іспитів з основ правознавства, при тому, що всі основні законодавчі акти України у сфері прав та свобод людини та громадянина, конституційно-правового статусу особи, входять до програми їхньої підготовки.

Отже, соціальна значущість цього Закону, як й в цілому проблематики рівності прав та можливостей жінок і чоловіків.

віків, не сприймається адекватним чином системою середньої освіти, а також юристами-педагогами, що здійснюють підготовку майбутніх фахівців у галузі права.

На питання «Які органи, установи та організації наділені в Україні повноваженнями у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків?» відповіли 53% респондентів, інші визнали, що не мають відповіді. Ті, хто надав відповідь на це питання, згадували Верховну Раду України (13%), Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (24%), Кабінет Міністрів України (5%), суди різних рівнів (67%), прокуратуру (12%). Тільки 4% респондентів віднесли до таких органів Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту.

На питання «Чи визначений в Україні спеціально уповноважений орган з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків? Якщо так, вкажіть цей орган та визначте основні напрямки його діяльності» лише 37% респондентів відповіли «Так», 26% респондентів вказали цей орган, яким, на їх думку, є Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Інші 11% опитуваних, які дали позитивну відповідь, цей орган не визначили. Отже, жоден респондент не вказав правильно цей орган, яким за законодавством України виступає Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту.

На питання «До яких органів та посадових осіб можна оскаржити дії, що становлять дискримінацію за ознакою статі на національному рівні?» надали відповідь 58% респондентів та віднесли до цих органів суди, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, прокуратуру, міліцію. Окремі респонденти (близько 5%) вказали на адвокатуру, юридичні фірми та контори, що є цілком невірною відповіддю, оскільки вказані суб'єкти не є органами державної влади. Жоден з респондентів не вказав Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту, до повноважень якого, згідно з законо-

давством України, належить прийняття скарг щодо дій, які становлять дискримінацію за ознакою статі.

Серед міжнародних органів, до яких можна оскаржити дії, що становлять дискримінацію за ознакою статі, респонденти, які відповіли на це запитання (47% респондентів), вказали «Міжнародний суд з прав людини» (22%) (хоча такий орган в дійсності відсутній), Європейський суд з прав людини (33% опитуваних), а також Комітет ООН з прав людини (2% опитуваних). Жоден з респондентів не вказав Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок, який прямо зазначається в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (ч. 2 ст. 22 Закону).

На питання «Чи знайомі Ви з порядком звернення до цих органів? (якщо так, то вкажіть основні етапи)» 37% респондентів відповіли, що знайомі, проте порядок звернення описують надто загально, що свідчить про відсутність спеціальних знань щодо процедури діяльності вказаних органів.

Аналіз відповідей респондентів на питання третього підрозділу «**Оцінка фактичного стану**» дав наступні результати:

На питання «Як Ви вважаєте, особи тієї чи іншої статі знаходяться в гіршому становищі, ніж представники іншої статі?» 32% відповіли «Так». Серед них 92% вказали, що в гіршому становищі перебувають особи жіночої статі, 8% — чоловічої.

На розсуд респондентів було винесено наступні сфери суспільного життя, в яких, передусім, проявляється нерівність прав та можливостей осіб різних статей:

- А) у сфері сімейних стосунків;
- Б) у перешкодах в одержанні соціальних та інших послуг;
- В) у наявності складностей при працевлаштуванні, здійсненні кар'єрного росту;
- Г) у перешкодах при влаштуванні у навчальний заклад;

Д) у відмові в наданні медичної допомоги або у наданні медичної допомоги неналежної якості;

Е) в обмеженні політичних прав, зокрема, доступу до виборних посад;

Є) у здійсненні підприємницької діяльності;

Ж) в сфері міжнародного співробітництва, дипломатичної служби;

З) в інших сферах (вкажіть, в яких).

Серед вказаних сфер респонденти визначили найбільш проблемними сегментами суспільного життя з точки зору гендерного підходу сферу сімейних стосунків, 78% — сферу працевлаштування та 56% — кар'єрного росту, сферу реалізації політичних прав, зокрема, доступу до виборних посад (33%), а також сферу міжнародного співробітництва та дипломатичної служби (16%).

На питання «Чи існує упереджене ставлення (стереотипи) до представників тієї чи іншої статі? (Якщо так, наведіть приклади)» 34% респондентів надали позитивну відповідь та вказали на ведення домогосподарства, що традиційно вважається «жіночою справою», та водіння автомобіля, що належить до начебто «чоловічих занять». Серед чинників, якими ці стереотипи викликані, респонденти вказали історичну та природну обумовленість, «заданість»; 30% з опитаних визнали, що їх потрібно і можливо змінити; 47% респондентів вважають, що держава або органи місцевого самоврядування мають сприяти подоланню стереотипів щодо осіб тієї чи іншої статі, зокрема через внесення змін до законодавства (23% опитаних) та запровадження квотування (5% респондентів).

Найменш змістовними виявилися відповіді на питання четвертого та п'ятого підрозділів «**Особистий досвід**» та «**Досвід інших осіб**».

На питання «Чи стикалися Ви з упередженим ставленням до Вас чи будь-яким порушенням Ваших прав через Вашу статеву приналежність? Якщо так, наведіть приклади», позитивну відповідь дали 6,7% респондентів (7 осіб зі 104 опитаних). Серед них 3 особи вказали на упереджене ставлення до дівчат при видачі відповідними правоохоронними органами направлення для навчання у ВНЗ; 2 хлопців вказали, що жінки їх постійно утискають, «закривають рота» та «не поважають»; 2 дівчини вказали, що їм батьки відмовилися довірити автомобіль, хоча їх брати вже в той самий вік керували власними авто.

На питання «Чи знайомі Ви з будь-якими випадками обмежень або порушень прав чи можливостей за ознакою статі, яких зазнавали Ваші родичі чи знайомі?» 7% респондентів надали позитивну відповідь та вказали на упереджене ставлення до їх родичів чи знайомих при прийомі на роботу у зв'язку із наявністю малолітніх дітей чи передпенсійним віком.

Викладені результати моніторингу рівня обізнаності студентів-юристів щодо законодавства України з рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та практики його реалізації дозволяють дійти загального висновку: рівень знань студентів-юристів у сфері міжнародного права та національного законодавства щодо забезпечення гендерної рівності є вкрай низьким, та в цілому відсутнє належне розуміння ними гендерної проблематики. Такий стан речей вимагає активних дій з боку системи юридичної освіти, а також уповноважених державних органів та громадських організацій, що працюють над проблемою забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в українському суспільстві.

Розділ 2.

Результати: враження і роздуми

Маючи на увазі ту обставину, що в 2007 році ми вже вдруге проводили Всеукраїнський марафон «Український шлях до гендерної рівності», в описі наших вражень і висновків ми не зможемо оминути минулорічного досвіду, тож багато чого будемо порівнювати з Марафоном-2006, а також із враженнями від інших «кронівських» заходів. Це й буде стрижневою лінією даного розділу.

Отже, минув ще один рік, ми побували ще в чотирьох містах в різних краях української землі, провели ще чотири (а фактично, п'ять) семінарів та громадських дискусій. І що ж ми побачили? І як нам до цього ставитись?..

Враження перше: «Що воно таке і з чим його їдять?»

Навіть без спеціальних досліджень легко помітити, що вже за один тільки рік слова «гендер», «гендерна політика», «гендерна рівність» органічно увійшли до ділової мови держслужбовців, депутатів, активістів НДО і просто посполитих громадян і громадянок. Простіше кажучи, питання «А що це таке?» ми вже не чуємо.

Навпаки, в кожному з міст нас намагалися переконати, що «ми давно вже в темі», або навіть в тому, що «ми цю тему започаткували в Україні». Особливо такою риторикою захоплювались високопосадовці, що «урочисто відкривали» наші семінари, а потім відразу ж зникали, посплавшись на якісь там набагато важливіші справи. При чому таку типову поведінку демонструвало начальство обох статей. (Про високопосадовців ми ще поговоримо далі).

Наші партнери, що займалися організацією на місцях, теж, як правило, просили нас підготуватись до спілкування з уже «просунутою» аудиторією: мовляв, азів нам вже не треба, їх уже всі знають.

Учасники й учасниці семінару теж зазвичай свідчили, що вже не вперше стикалися з гендерною тематикою (лише одна з учасниць, сплеснувши руками, щиросердно зізналася: «Ой, дівчата, а я почуваюся, наче прийшла перший раз у перший клас!»).

Проте перші ж півгодини семінару показували, що запрошені люди розуміють під «гендером» дуже різні речі. Наприклад:

- ❖ це рівність між чоловіками й жінками;
- ❖ це «жіноче питання»;
- ❖ це боротьба жінок проти чоловіків;
- ❖ це боротьба жінок за рівні права з чоловіками;
- ❖ це американське слово, покликане нав'язати українцям американський фемінізм;
- ❖ це що завгодно інше.

Про своєрідне розуміння гендерної політики свідчило також те, що навіть партнери «Крони», досить досвідчені й обізнані люди, запрошували на наші семінари тільки жінок (за невеликим винятком, про який пізніше). Тобто, «гендерне питання = жіноче питання» — ось таке кліше утнідилося в свідомості більшості громадян.

За нашими спостереженнями, саме у працівників управління у справах сім'ї, молоді та спорту (а це наша типова аудиторія у різних містах, оскільки управління — це той орган, на який покладено виконання Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» на місцях) є така установка, що гендер — це рахування й порівняння кількості осіб різної статі. Якщо серед державних службовців в цілому 78% жінок, говорять вони, то тут у нас дискриміновані чоловіки. А у Верховній Раді дискриміновані жінки, бо їх там усього 8%. А якщо скрізь буде 50/50, то це й буде гендерна рівність. Дійшло до того,

що в якомусь із районів Харківської області ледве не корів почали рахувати за представництвом статі... але двох скотарів і сім доярок на одній із ферм точно порахували: бачите, жінки домінують, отже чоловіки дискриміновані! (Почувши таке, ми спершу подумали, що це жарт — але ж ні! Державні службовці, які нам цю історію оповідали, певні своєї компетентності в «гендерній справі» й пишаються тим, як вони зуміли знайти «гендер» навіть на віддаленій фермі!)

Ми почасти розуміємо цих людей. Порахувати відсотки — чи не єдина можливість для них «побачити» той гендер, що звалився їм як сніг на голову внаслідок прийняття того злощасного Закону. І ми розуміємо, що завантажені, окрім гендеру, ще й спортом, сиротами, оздоровленням дітей, неблагополучними сім'ями і ще купою важливих справ, ці державні службовці можуть просто фізично не встигнути розібратися в «гендері», й тому працювати в цьому напрямку аби як.

Справедливості ради ми зазначимо, що саме державні службовці були найбільш вдячними учасниками наших семінарів: вони, як правило, намагались якомога більше слухати і старанно конспектувати все почуте. Проте вони були й найбільш «затюканими», оскільки приїздили на семінар «в приказному порядку», й дуже поспішали назад, додому, іноді за 50-100 кілометрів від обласного центру, до тисячі своїх інших невідкладних справ.

Враження друге: «Хто це робитиме?»

Ми вже зазначили, що типовою аудиторією наших заходів — у всіх містах без винятку — були *працівники районних управлінь у справах сім'ї та молоді*, як правило, середньої та нижчої ланки. І майже ніколи там не було «начальства», а якщо воно й прибувало десь на чверть години, то для того, щоб виголосити «вітальну промову», або перевірити, хто з підлеглих присутній, а хто наважився проігнорувати наказ керівництва.

Отже, спостерігаємо парадоксальну картину: гендерну політику мусять втілювати в життя «на місцях» низькостатусні й низькооплачувані працівники, що мають надзвичайно бідне фінансування, але високі вимоги з боку керівництва. Не дивно, що ці люди абсолютно не вмотивовані до такої діяльності (а ще й нової, незрозумілої), тому виконують її формально, або взагалі спотворюючи зміст «гендерної ідеї».

Наприклад, одна з представниць районного управління пишається таким «гендерним» заходом, як два конкурси «Маленька леді» й «Маленький джентльмен», що були проведені за складних умов купця фінансування й необхідності пошуку спонсорів.

— Де ж там гендерна політика? — питаємо.

— А як же: два конкурси, два гендери, отже, гендерна рівність! — Відповідає.

— А чи завдання для хлопчиків і дівчаток були такі й самі?

— Звичайно, ні! — Обурюється. — Хлопчикам — своє, дівчаткам — своє. Вони ж різні. Але кожному є свій конкурс, отже, це гендерна рівність...

Отака історія. Ця ж сама людина, обговорюючи проблеми упровадження гендерної політики «на місцях», запевняє, що «головне питання — це фінансування. А якби ті гроші, що виділяє держава на гендерну політику, хоч якоюсь мірою доходили до райцентрів, то ми б провели сто таких заходів! І тоді б настала гендерна рівність...»

Ну що тут сказати? «Обнять и плакать...»

Аналізуючи вищенаведену ситуацію, хочемо наголосити таку річ. Свого часу гендерна теорія виникла на підґрунті потужного «низового» (*grass-root* — англ.) руху звичайних посполитих жінок, які хотіли збільшити свої права і можливості аж до рівня прав і можливостей чоловіків. І по сьогодні ідея гендерної демократії несе в собі потужний заряд руйнації усталених вертикалей владних відносин. Повторюємо, бо це важливо: гендерна

теорія викриває і показує шляхи деконструкції відносин влади, що склалися в суспільстві. А якщо вона цього не робить, то це не гендерна теорія, а щось інше.

Тому ситуація, яку ми описали вище, красномовно свідчить: така стратегія впровадження гендерної політики в Україні, що ми її побачили й описали, неминуче приречена на поразку. Низькостатусні жінки без грошей мають здійснювати якусь діяльність, «викручуватися» в складних фінансових, кадрових, політичних та інших умовах, а їх начальство (як правило, чоловічого роду) привласнює і всіляко дербанить «гендерні» кошти, вимагає звітів про зроблену «гендерну» роботу від підлеглих й підсміюється собі у вуса... І нічого в гендерній системі не змінюється, лише зростає купа «показушних» звітів про «переможну ходу гендерної рівності в Україні».

Трохи складніше виглядає справа з представниками законодавчої влади, тобто депутатами. До них «достукатись» із гендерними ідеями майже неможливо. Проте «Кроні» пощастило поспілкуватися під час наших заходів з таким типом учасників, як *депутатки*. Що ж вони думають про свою роль у гендерній політиці?

Як правило, їх уявлення про гендерну проблематику досить поверхові, ще й приправлені високою самооцінкою, пов'язаною зі статусом (особливо це стосується представниць велико-міських та обласних Рад). Вони, як правило, не мають (або не усвідомлюють) власного досвіду дискримінації за ознакою статі, і займають типову (на жаль) позицію жіночого естєблїшменту: «Ми змогли пробитися нагору, отже, це можливо й для інших жінок також. Треба лишень захотіти». Крім того, така позиція часто супроводжується негативним ставленням до квотування за ознакою статі, а також підкресленою жіночністю в зовнішньому вигляді й риториці про те, що «треба залишатися жінкою в будь-яких обставинах». І ми вважаємо неабияким успіхом те, що подекуди цю групу вдавалось «розворушити», показати приховані пробле-

ми й проблематизувати якісь усталені життєві кліше. Одна з учасниць, наприклад, успішна й самодостатня жінка-депутат, наступного ранку після семінару прийшла буквально з наступним: «Ой, що ж ви, дівчата, наробили? Я ж ніч спати не могла, ви мені все в голові перевернули! Хочу ще раз послухати, щоб нарешті в цьому гендерному питанні розібратися, бо я ж готую проведення відкритого уроку з питань гендерної рівності».

Як ми пересвідчилися, депутати й депутатки не відносять проблему рівних можливостей до першо- чи другочергових у своїй діяльності. Отже, на них теж надії малувато.

Враження третє: «А звідки ж їм про це дізнатися?»

Як вже було зазначено, одним із ключових чинників гальмування гендерних перетворень в Україні є крайня недостатня поінформованість державних службовців, депутатів і населення взагалі про сутність і цілі гендерної політики. Одне з найбільш типових питань учасників семінарів — «А чи не станеться так, що він і вона поспіль зрівняються, і що ж тоді вийде — ВОНО?..» І хоча ми знаємо, як відповісти на це питання, тисячі інших людей, що не були на нашому семінарі, не можуть знайти відповіді — або шукають її у засобах масової інформації. Тому ще одна група людей, яку ми завжди радо запрошували на наші семінари — це *журналісти*. І на цій темі хочеться зупинитись дещо окремо.

Наша зацікавленість у співпраці зі ЗМІ не викликає сумніву, бо ми прагнемо до широкого висвітлення нашої діяльності, віримо в важливість їхнього впливу на формування певних ідей в суспільстві і тому не можемо недооцінювати тієї ролі, яку грають засоби масової інформації у просуванні, або навпаки, затриманні процесів розвитку гендерної свідомості в Україні.

Тому ми дійсно радіємо, коли журналісти приходять на наші заходи і намагаються використати момент (!) їхньої при-

сутності та уваги, щоб через ЗМІ донести до широкого загалу ідею гендерної рівності, розповісти про свою організацію та ту діяльність, якою сповнене наше життя. Підкреслюю, намагаємось використати саме момент, бо, як правило, вони, представники преси чи радіо, завжди дуже поспішають на якісь важливі зустрічі, їх чекають більш важливі справи або що. Дуже рідко журналісти присутні на всім нашім семінарі чи засіданні за круглим столом; вони не намагаються самостійно в чомусь розібратися за результатами цілого дня роботи. А тому найчастіше ми чуємо прохання, що спрямовано до керівника нашої організації, надати коротеньке інтерв'ю, в якому за 5-10 хвилин (з яких, до речі, потім візьмуть 2-3) треба донести, *що, як, навіть, якими засобами і для кого, а також, в ім'я чого ми робимо і які маємо результати!* Нелегке завдання само по собі, тим більше, що доводиться робити це «сходу», відставивши вбік свій скрупульозно розроблений план семінару, і всупереч логіці його проведення розпочати і швидко висвітлити все, що ми збирались робити поспішно, виражено, а головне, для всіх запрошених до участі в семінарі. При цьому якась частина присутніх чує це інтерв'ю, хтось ще не підійшов. Тому потім, вже розпочавши роботу за планом, ми вимушені шукати нові слова та інформацію, аби не повторювати вже почуте учасниками семінару, що були присутні, коли журналісти робили свою справу.

Тобто все йде трішечки не так, як планувалося, і початок дводенного семінару, заради якого ми проїхали не одну сотню кілометрів, вже якось збивається, потребує від нас адекватної перебудови.

Але хіба ЗМІ не зацікавлені у взаємно корисному співробітництві? І чому б нам не спробувати допомагати, а не «навантажувати» співпрацю! Нам здається, просто необхідно шукати для цього шляхи з урахуванням інтересів і потреб обох сторін, налагоджувати цю роботу максимально комфортно та зручно, не заважаючи, а допомагаючи одне одному.

Робити це таким чином, щоб досягти результату, не змушуючи тільки нас підлаштуватися під вимоги журналістів з однією лише думкою: хоча б прийшли та написали про нас. І ось тут постає ще одне дуже важливе питання: що і як напишуть? Наша практика свідчить: неможливо недооцінювати необхідність ознайомлення з матеріалами, що готуються до публікації. Змінена або вирвана з контексту фраза може нанести невідправної шкоди всій ідеї.

Враження четверте: «Не морочте нам голови!»

Досить часто ми стикалися на наших семінарах із випадками опору ідеям гендерної демократії, завзятого заперечення сказаного ведучими чи змісту державних документів: коротше кажучи, з випадками опозиційного ставлення до нашої теми. Це природно, вважаємо ми, зваживши увесь контекст поширення гендерних ідей в українському суспільстві, а також вищенаведених обставин. Сам факт небайдужості людини, коли вона (він) піднімається з місця і вступає до дискусії, видається нам більш позитивним і плідним, ніж ситуація впертого мовчання аудиторії. Проте видається доцільним проаналізувати основні стратегії такого заперечення, основні аргументи опонентів гендерної демократії — для того, щоб знати, як на них відповідати.

1. Апелювання до релігійних (християнських, частіше — православних) догм про місце жінки в суспільстві й родині. Це — один з найчастіших і найсильніших аргументів «проти», який ми чуємо під час наших заходів. Мовляв, у Біблії чітко про все це написано, тож «не морочте нам голови». А далі відбувається ось такий діалог:

— Шановний, а ви за посадою хто — державний службовець?

— Так! (гордовито).

— То ви у своїй діяльності послуговуєтесь Біблією чи Конституцією та іншими законами України?

— І першим, і другим.

— А коли перше суперечить другому, то що для вас є пріоритетним джерелом?
— ... (нервово виходить із зали, грюкнувши дверима).

Ми свідомі того, яке важливе значення має для окремої людини й громади релігійна свідомість і обрядовість. Хоча церква в Україні відокремлена від держави, релігія відіграє надважливу роль в суспільному житті, особливо в часи ідеологічної кризи. Тож менше за все ми хотіли би підривати такого роду глибинні переконання людей — але інколи наші семінари сприймаються саме як спроби зачепити «найсвятіше». Наприклад, після показу документального фільму «Христина у Христі» із колекції «Гендерний монтаж-2006» у місті Севастополь розгорілась драматична дискусія про те, чи доцільно переносити розмови про гендерну демократію в площину релігійних відносин, і чи не ображуємо ми цим сакральні почуття віруючих.

Найцікавіше те, що люди, які апелюють до Святого Письма, послуговуються, як правило, такими самими кліше, якими є й гендерні стереотипи. Вони не знають достеменно змісту першоджерела, не усвідомлюють багатозначності його тлумачень, не слідкують за теологічними дискусіями, в тому числі навколо проблеми статі. Проте апелювання до такого авторитетного джерела, як Біблія, надає їх твердженню майже непохитної ваги — і так само майже неможливо переконати їх в правомірності інших уявлень про розподіл гендерних ролей. Тому ми, наприклад, прямо вказували таким опонентам на їх посадові обов'язки й на необхідність дотримання українського законодавства (чим викликали незадоволення й обурення, як, наприклад, у вищенаведеному діалозі).

2. Апелювання до тисячолітніх традицій і мудрості українського народу: мовляв, «наші діди-прадіди так жили, й нам так жити» (а чому не «баби-прабаби»? — ось вона, гендерна нерівність, відображена у мові!). Найчастіше цей аргумент висувують люди старшого поко-

ління. Дискусуючи з ними, можна розповісти й наводити прикладів про те, як раз радикально змінюється життя з кожним десятиріччям, як стрімко прогресують засоби виробництва, з'являються принципово нові професії й відмирають старі... І якщо людина погодиться з цим, можна говорити далі й про зміни в традиційному розподілі гендерних ролей.

Тісно пов'язаним з наведеним є аргумент на кшталт «Жінки й так уже всю владу мають, а чоловіки скніють і вимирають» — тобто *апелювання до начебто традиційного для українського народу матриархату*. З такими аргументами нелегко дискутувати, бо висувують їх, як правило, люди освічені, посилаючись при цьому на літературні чи наукові першоджерела, що свідчать на користь ідеї про існування «українського матриархату». Тому нам не лишалося нічого іншого, як відсилати наших опонентів до так само наукового авторитетного дослідження — наприклад, до широко відомої статті на цю тему історика Оксани Кісь, надрукованої в «Дзеркалі тижня» й часописі «Я»¹.

3. Ігнорування системного характеру гендерного нерівноправ'я, зведення питання до «проблем окремої особистості». Цей аргумент є досить типовим для психологів, і ми стикнулися з ним, наприклад, під час семінару в місті Севастополь. Як виявилось, присутні на заході фахові психологи (а вони склали десь половину аудиторії нашого семінару в Севастополі) дивляться на проблему гендерної рівності через призму свого професійного досвіду й відповідної освіти, а оскільки їх вчили працювати й концентруватися на окремих особистостях, то й виходить, що вони «за деревами не бачать лісу». Мовляв, якщо якась людина потерпає від гендерної дискримінації чи насильства, то їй потрібна допомога психолога чи психотерапевта, і проблему буде вирішено.

¹ Див: Кісь О. Кого оберігає Берегіння, або матриархат як чоловічий винахід // Я.— 2006.— № 4 (16).— С. 18-23.

Дискусія в Севастополі, завдяки домінуванню психологів, скоріше нагадувала дебати на тему: «Чи існує дискримінація за ознакою статі взагалі і в Україні зокрема». І відповідь була: скоріше «НІ», ніж «ТАК»! Тому до пошуку конкретних шляхів вирішення проблеми справа не дійшла, і взагалі дуже мало конкретики виявилось в результатах напружуваних Філософська ж сторона дискусії скоріше висвітлювала схильність до втечі від вирішення проблеми («Давайте не зачіпати святих цінностей!»): терпіти те, що маємо, поки воно якимось чином само не влаштується. Справедливості заради, треба сказати, що в цьому аудиторія психологів не була єдиною, але й готовності до новацій теж не продемонструвала.

За нашими спостереженнями, це досить типова позиція представників вказаної професії, приправлена ще й певною часткою зверхнього ставлення до «простих смертних», та небажанням руйнувати свої професійні кліше. І ми, чесно кажучи, не дуже розуміємо, як нам налагодити взаємодію з цією професійною групою в напрямку гендерної політики.

4. Апелювання до «особливого українського історичного шляху», відкидання європейських цінностей як чужих, насильно нав'язаних. Як не дивно, і на Сході, й на Заході України ми зустрічали людей, для яких цінність європейського досвіду в боротьбі за рівність можливостей була абсолютно неочевидною: мовляв, нічого нам на Захід дивитись, в нас різна історія й різний менталітет.

З наведеним аргументом працювати також нелегко. Приходиться через постійний критичний діалог приводити співбесідника до думки, що більшість благ, які ми маємо в нашому сьогоднішньому українському житті, є наслідком перемоги певних західних ідей — прав людини, свободи слова, автономії й недоторканості особи, тощо.

5. Апелювання до начебто природної схильності представників різних статей до різних видів діяльності. Нам зрозуміло, що така позиція ґрунтується

на незнанні основ гендерної теорії (а звідки ж їм ту теорію знати? — див. вище «Враження третє»). Перспективи підвищення обізнаності населення в даній проблематиці теж досить сумнівні — на сьогодні в Україні немає жодної магістерської програми з гендерних досліджень, а гендерні студії як область знання все ще мають маргінальний статус в українському академічному середовищі. Ті поодинокі гендерні курси, які все ж викладаються у ВНЗ України завдяки ентузіазму окремих фахівців, нездатні вирішити проблему масової просвітницької роботи.

От і залишається сподіватись на НДО — такі, як «Крона», наприклад. Саме тому ми вкладаємо в кожен папку учасника будь-якого з наших заходів по декілька чисел журналу «Я», розроблені нами методичні брошури, листівки-розгортки і таке інше. Саме тому ми так велику увагу приділяємо питанню взаємного тісного співробітництва із журналістами...

І на останнє — кілька спостережень щодо статевого складу нашої аудиторії і особливостей протікання заходів «Крони». Найчастіше учасниками наших семінарів були самі жінки. Чому? Бо запрошували тільки жінок (як, наприклад, у Чернівцях), або запрошували всіх, а прийшли тільки жінки (як більш зацікавлені або відповідальніші), а ті поодинокі чоловіки, що такі дісталися місця семінару, побачивши таке «жіноче» збіговисько, відразу ж накивали п'ятами. Ми не могли впливати на наповнення аудиторії (це була компетенція й добра воля наших партнерок на місцях), то й працювали з тими, хто є.

Проведення семінару в суто жіночій аудиторії має свої переваги. Настрій паує робочий, відбуваються певні психологічні процеси «відчуття солідарності», можна обговорити якісь інтимніші теми, і взагалі почуватися більш розкуто. І взагалі, класичні методи феміністичної освіти спираються на однорідну за статтю аудиторію — з причин, що ми вже перерахували. Але час від часу хтось із учас-

ниць виголошує доволі слушну думку: «А чого ми серед бабів оце обговорюємо? Це означає, що далі розмов справа нікуди не піде. Чому в дискусії не беруть участі чоловіки? Що б вони на все це сказали?..»

Проте, за нашими спостереженнями, як тільки в аудиторії з'являється хоча б один *чоловік* (зазвичай, посередині семінару, вайлуваті і впевнені, не вибачаючись за запізнення), все одразу ж змінюється. Яким би він не був із себе, цей чоловік стає центром групи (ось вони, тисячолітні культурні кліше!). Він упевнено висловлює свої думки, не переймаючись тим, про що вже говорили до його появи. Він може говорити будь-які нісенітниці, при цьому мати вигляд пророка. Найрозумніші й найактивніші з жінок-учасниць не в силі протистояти його авторитетові. І тоді семінар перетворюється або на його монолог, або на брутальну сварку «жінки проти чоловіків». Зайве

Додаток 1. Конспекти семінарів «Марафону — 2007»

Семінар у м. Донецьк

Думки учасників / учасниць:

1. Чоловіки зацікавлені в гендерній нерівності, щоб уникнути відповідальності в сім'ї.
2. Дискримінація жінок широко розповсюджена в Україні.
3. Жінки зараз стали сильнішими, розумнішими, а це лякає чоловіків.
4. Чоловіки бояться поступатися своїми позиціями.
5. Гендерна нерівність — це норма, вона є абсолютно природною.
6. Гендерна проблема існує від нестачі інформації.
7. Релігія — оплот гендерної нерівності.
8. Чоловіки часто апелюють до релігії.
9. Багато хто ототожнює поняття фемінізму і гендерної рівності.
10. Сьогодні чоловіки активно освоюють «жіночі» професії.

нагадувати, що нічого спільного з гендерною рівністю ні перший, ні другий варіант перебігу подій не має (ми зумисне трохи загустили фарби. Різні жінки й різні чоловіки бували на наших семінарах. Проте вищеописана ситуація виявилась, на жаль, типовою...).

Ще одне, останнє спостереження стосується вікових особливостей аудиторії: *молодші* учасники й учасниці виявляються більш чутливими до нашої теми, ніж *старші*. Цей результат є цілком передбаченим, проте понад наші очікування, наприклад, було зустріти у місті Хмельницькому представниць молодіжної феміністичної організації «Нова етика» (бо ми якось думали, що фемінізму в Україні майже немає). Це дає надію на те, що нова генерація українських людей все ж пройде трохи далі тим самим шляхом до гендерної рівності, в пошуках якого ми й проводили наш марафон.

11. В наш час можна помітити посилення уваги до всього «жіночого».
12. З іншого боку, має місце висміювання «жіночого» в публічній сфері — це ознака дискримінації.
13. Більшість людей не бачать проблеми гендерної нерівності.
14. Подвійний стандарт: дехто гендерними дослідженнями займається, проте «в свій дім цю ідею не несе».
15. Жінок мало у великій політиці, а ті, які там є, не захищають інтереси жінок.
16. В ряді ВНЗ є гендерні центри, читаються гендерні курси.
17. Гендерна нерівність існує серед держслужбовців, проте її можна «приховати».
18. Чоловіки, як правило, — керівники, жінки — виконавці.
19. Закон (про рівні права і можливості жінок і чоловіків) дає великі можли-

вості для діяльності НДО в царині гендерної просвіти.

20. Закон змушує владу йти на співпрацю з НДО.
21. Необхідно добиватися квотування місць для жінок в списках політичних партій на виборах в кількості не менше 30%.
22. Гендерна нерівність «вироснується» з пелюшок.
23. Молодь: і «нові», і «старі» тенденції в гендерних відносинах.
24. Гендерна нерівність яскраво проявляється в сфері освіти.
25. Чоловіки майже не беруть участі у вихованні / освіті дітей.
26. Надмір жінок в оточенні дитини — джерело зневажливого ставлення до жінки.
27. Жіноча праця ціниться менше.
28. Багатьох жінок влаштовує роль домогосподарки.
29. Чоловіки також страждають від гендерної нерівності.
30. З'являється психологічна допомога для чоловіків, виникають чоловічі організації.
31. НДО — в авангарді гендерного руху.
32. Гендерна рівність є особливо важливою в освіті — треба з цим працювати.
33. Підвищення професіоналізму — засіб боротьби з гендерними стереотипами.
34. Потрібна систематична робота в гендерному напрямку.
35. Потрібно забезпечити появу жінок у Верховній Раді як приклад для наслідування молодими жінками й дітьми.

Семінар та дискусія в м. Севастополь

Думки учасників / учасниць:

1. Україна сьогодні залишається переважно патріархальною країною.
2. Усунення причин гендерної нерівності в Україні більшістю населення сприймається негативно.
3. Запровадження гендерної рівності йде через просвітництво і законодавчу базу.

4. Чоловіки не є винними у гендерній нерівності.
5. Гендерна нерівність і гендерна рівність — це особистісний вибір.
6. Ми не завжди готові до гендерної рівності.
7. Існують подвійні стандарти у різних статей при сприйнятті ідеї гендерної рівності.
8. Слід захищати й підтримувати чоловіків.
9. Важливо, вирівнюючи відносини між жінками й чоловіками, не застосовувати агресивні методи.
10. Жінка завжди може зреалізуватися безвідносно до гендерної нерівності.
11. Чим більш розвиненою є особистість, тим більш досяжними є ідеї гендерної рівності.
12. Необхідне гендерне виховання й освіта з раннього дитинства.
13. Гендерна рівність визріла як властивість суспільства.
14. Не можна насаджувати гендерну рівність штучно, доки не визріє свідомість і культура відносин в суспільстві.
15. Відносини між статями — тема не нова, проте сьогодні гендерні рівність виводить на новий рівень вирішення проблеми.
16. Гендерна рівність має розглядатися як компонент демократії.
17. Досягнення життєвих, кар'єрних та ін. «висот» залежить від особистісних якостей жінки.
18. Рівень суспільної свідомості виховує особистість.
19. Ми прирівняли фемінізм до гендерної рівності і не займаємося вирішенням проблеми.
20. Треба враховувати витоки подвійних стандартів.
21. Немає проблеми гендерної нерівності, є проблема особистості в суспільстві.
22. Вся проблема в жінках: їм вигідно бути то сильними, то слабкими.
23. Хто з жінок готовий стати політиком? Ніхто!
24. В сім'ї немає паритету, там домінують жінки.

25. Багато з чоловіків вважають, що жінка зобов'язана виконувати всю домашню роботу, виховувати дітей — це її проблеми.
26. Суспільство суцільно заповнене гендерними стереотипами.
27. В Україні треба розглядати не проблему гендерної рівності, а проблему готовності суспільства вирішувати цю проблему.
28. Сім'я — це одиниця суспільства, є любов — немає домінування.
29. Любов у сім'ї не є передумовою гендерної рівності.
30. Національні особливості українського народу впливають на вирішення питання гендерної рівності.
31. В Україні сьогодні не підтримають жінку-Президента.
32. В глибинці побутує думка: жінка — не людина.
33. Сім'я повинна ґрунтуватися на зрілих особистостях. Треба розвивати особистість й готувати до прийняття гендерної рівності.
34. Багато жінок готові й хочуть підкорятися чоловікові.
35. Частина жінок хоче реалізовувати себе тільки як мати, дружина й господарка.
36. Гендерна рівність — це свобода вибору, можливість цього вибору.
37. Природою закладена нерівність: чоловіки є більш логічними, жінки більш чутливими.
38. Жінки не витримують навантажень політичної боротьби.
39. Природою визначено жінці займатися своєю, жіночою справою.
40. Політика — брудна справа, а жінка вимагає поваги для себе — такими там є правила гри.
41. А хто встановив ці правила!?
42. Потрібно допомогти суспільству (особливо, чоловікам) вирватися з гендерних стереотипів, сформованих віками.
43. Гендерні стереотипи накладають на чоловіка непомірний тягар обов'язків та відповідальності.

44. Припинення гідності жінки — форма психологічного захисту чоловіків-невдах.
45. Чоловіки й жінки споживацьки ставляться один до одного. Це взаємовигідно.
46. Чоловік одружується, щоб позбавитися побутових проблем.
47. У взаємовідносинах між статями ніхто нікому нічого не винен.
48. Гендер нав'язаний Україні зовні.
49. 9 з 10 осіб не знайомі з поняттям гендер, гендерна рівність.
50. Гендерна рівність в сім'ї може стати небезпечною для людей старшого покоління.

Семінар та дискусія в м. Чернівці

Думки учасників / учасниць:

1. Гендерна політика — це збільшення жінок-депутаток до 50%-го представництва.
2. Справа не в якості жіночого складу депутатського корпусу, а в співвідношенні (має значення вага важеля).
3. Авторитетність жінок-депутаток — важливий чинник гендерної політики.
4. Паритету досягти неможливо, бо жінки не так, як чоловіки, прагнуть потрапити до верхніх щаблів влади.
5. Гендерна політика — це сума заходів, які повинна провести держава.
6. Гендерна рівність — не цілина в Україні, вже багато чого робиться.
7. Не сприймають гендерну політику «владні» чоловіки, бо вони відчувають силу жінки. А суспільство підтримує жінку.
8. Схід — не ворог Заходу.
9. Україна виходить на перший рівень в гендерній політиці.
10. У Верховній Раді несправедливо мало жінок (менше 8%), має місце конкуренція між чоловіками та жінками.
11. Жінки не реалізують себе в політиці, бо їм часто заважає сім'я.
12. Чоловіки ховаються за спинами жінок.

13. Лідерство — важлива якість самореалізації жінки та просування її до публічної сфери.
14. Жінка як бджілка. Але стає другою за чоловіком.
15. Люди не обізнані про наявність демократичних умов, що вже є в Україні.
16. Політичні партії повинні вносити кандидатури жінок до своїх виборчих списків, ця норма повинні бути закріплена законодавчо (квотами).
17. Політика охоплює все життя людини.
18. Має велике значення гендерне виховання дитини.
19. Великий вплив на виховання має зовнішнє, а саме, медійне середовище.
20. Жінку-лідера повинна виховувати система і всі ми, громадяни.
21. На свідомість жінок дуже великий вплив мають стереотипи.
22. Жінки історично були пригніченими.
23. Але часи змінилися. Змінюється й жінка у суспільстві.
24. Потрібно допомогти розвивати лідерські навички, підтримувати жінку в соціумі.
25. Ставлення чоловіка до жінки дуже важливе для просування жінки.
26. Є потреба законодавчо підтримувати жінку.
27. Якою може бути мета змагання між чоловіком та жінкою?
28. Чоловіки теж дискримінуються за ознакою статі в нашому суспільстві, від цього програють усі.
29. Зараз вже мають місце випадки, коли чоловіки йдуть у декретну відпустку.
30. Жінки-депутатки завоювали повагу до себе самі.
31. Чоловіки стали більше уваги приділяти сімейним справам.
32. Дівчаток та хлопчиків виховують по-різному.
33. Діти народжуються однаковими у соціальному сенсі.
34. Існує велика потреба в ранньому гендерному вихованні.

Відгуки всіх учасниць та учасників про семінар та дискусію

Що дав Вам семінар? Якими є Ваші подальші наміри щодо роботи над даною проблемою?

- ❖ Треба розробляти і втілювати в життя відповідні процедури від рівня районних Рад до Верховної Ради.
- ❖ Піднімати й обговорювати гендерні проблеми починаючи з дошкільних закладів аж до стін депутатських рад. Вважаю це дуже актуальним, важливим, потрібним.
- ❖ Було б добре ініціювати такі обговорення у змішаних, а то й чисто чоловічих групах для актуалізації проблеми.
- ❖ Щоб Закон був дієвим, слід прийняти ряд посилюючих його законодавчих та нормативних актів, включаючи прийняття регіональних програм.
- ❖ Треба частіше піднімати на публічному рівні питання гендерної рівності.
- ❖ Було би позитивним запровадження у складі виконавчого органу відповідної ради координатора з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Що потрібно для цього?
- ❖ Треба створити єдину жіночу організацію в Україні, щоб жінки могли захищати свої права.
- ❖ Треба залучати більше жінок різного віку й різних професій до обговорення проблеми.
- ❖ Потрібно вивчати досвід інших регіонів у цьому питанні.
- ❖ Було б корисно почути думки чоловіків щодо гендерної проблеми.
- ❖ Треба поставити гендерне питання першочерговим в державній політиці.
- ❖ Слід добиватися квотування за статтю на всіх рівнях влади.
- ❖ Треба вимагати фінансування державою гендерних програм.
- ❖ Потрібні правові консультації для громадян, в т.ч. і щодо прав жінок.
- ❖ Треба упроваджувати гендерну тематику на всіх рівнях, починаючи із сім'ї, щоб формувати гендерну свідомість.

- ❖ Треба до подібних семінарів залучати більше чоловіків і молоді.
- ❖ Треба розробити відповідні програми для ВНЗ та для висвітлення теми в ЗМІ.
- ❖ Слід приділяти більше уваги гендерній дискримінації чоловіків.
- ❖ Жінки хочуть більше прав, але не хочуть більше обов'язків — звідси дискримінація чоловіків.

Додаток 2. Наші партнери

- ❖ Фонд імені Генріха Бюлля, Німеччина (представництво в Польщі)
www.boell.pl
- ❖ Фонд сприяння демократії Посольства США в Україні
<http://kiev.usembassy.gov>
- ❖ Німецька жіноча громадська організація OWEN, м. Берлін
www.owen-frauenetzwerk.de
- ❖ Управління у справах сім'ї та молоді Харківської обласної державної адміністрації
пл. Свободи, 5 (Держпром), 4 під'їзд, 7 поверх, м. Харків
- ❖ Управління праці та соціального захисту населення Департаменту охорони здоров'я Харківської міської ради
вул. Сумська, 64, 61002, м. Харків
- ❖ Міжнародний юридичний центр «Легітим», м. Харків
legiteam@ukr.net (Legal Council Legiteam)
- ❖ Громадська організація «Центр прав людини «Древо життя», м. Харків
life_tree@vil.com.ua (Centre for Human Rights «Life Tree»)
- ❖ Харківський обласний науково-методичний інститут безперервної освіти
вул. Пушкінська, 24, 61057 м. Харків
- ❖ Всеукраїнська громадська організація «Жіночий консорціум України», м. Київ
consortium@bigmir.net

- ❖ Було б доцільно залучати до подібних заходів більше спеціалістів різних напрямків.
- ❖ Такі семінари мають тривати довше, щоб бути ефективними.

- ❖ Громадська організація «Жінка і суспільство», м. Львів
oksana.kis@mail.ru
- ❖ Інформаційно-методичний центр освіти м. Львова
пл. Данила Галицького, 4, 79007 м. Львів
- ❖ Волинська обласна громадська організація «Гендерний центр», м. Луцьк
gendercenter@ukr.net
- ❖ Чернівецька обласна громадська організація «Права людини», м. Чернівці
gnazar@rambler.ru
- ❖ Чернівецький міський Центр захисту прав приватних підприємців та підприємств малого бізнесу
kuharchuk@sacura.net
- ❖ Хмельницька районна асоціація «Світанок»
baeva@ic.km.ua
- ❖ Асоціація жіночих організацій
м. Донецьк, вул. Артема, 27
- ❖ Севастопольський центр «Жіночі альтернативи»
mashasev@mail.ru
- ❖ Програма рівних можливостей ПРООН, м. Київ
www.un.kiev.ua

Висловлюємо щире подяку усім партнерам, які підтримували нас в період виконання програми «Український шлях до гендерної рівності».

Додаток 3. Джерела інформації

Література, яку варто почитати

1. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Гендерна психологія: Навчальний посібник.— К.: Видавничий центр «Академія», 2004.— 308.
2. Основи теорії гендеру. Навчальний посібник.— К.: Видавництво «К.І.С.», 2004.
3. Гендерний аналіз українського суспільства. Інтеграція гендеру у національні державні програми.— К., 2006.
4. Проект Доклада о выполнении в Украине Конвенции ООН о ликвидации всех форм дискриминации относительно женщин — Киев, 2006.
5. Праця жінок: дискримінація по відношенню до жінок на українському ринку праці. Звіт за результатами дослідження, проведеного в 2003 р. Human Rights Watch.
6. Власенко Н.С., Виноградова Л.Д., Калачова І.В. Гендерна статистика для моніторингу досягнення рівності жінок і чоловіків. К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000.
7. Програмний документ Підтримка справедливого доступу до можливостей ПРООН, Україна 2002.
8. Законотворчість: забезпечення рівних прав та можливостей для жінок та чоловіків. — Київ: Заповіт, 2006 р.

Інтернет-ресурси, які варто відвідати

Громадські організації, ініціативи, проекти:

- Всесвітній Фонд Жінок
<http://www.globalfundforwomen.org>
- Українсько-канадський проект CED з питань гендеру
<http://www.ced.org.ua/ukr/gender.htm>
- Всесвітня жіноча інформаційно-комунікаційна та медіа-мережа
<http://www.womenaction.org>

9. Становище жінок в Україні: реалії та перспективи. Парламентські слухання. — К., 2004.— 157 с.
10. Грицяк Н.В. Правове регулювання рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні: стан та шляхи вдосконалення // <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/>
11. Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства. — 22-е вид., допов., уточ. — К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2003.— 129 с.
12. Гендерна політика в комітетах Верховної Ради України: практика і перспективи: За матеріалами круглого столу 18 січня 2007 року/ Заг. ред. та упоряд.: О.І. Суслової, Е.Р. Рахімкулова; Програма сприяння Парламенту України університету Індіани.— К.: «Заповіт», 2007.— 70 с.
13. Плотян С. Гендерний аналіз парламентських та місцевих виборів 2006 року. — К., 2006.
14. 30 & 1 питання про гендер.— Черкаси: КМГО «Молода Черкащина», 2007 р.
15. Информационно-просветительское издание «Я».— Харків, громадська організація «Крона», 2006-2007 // <http://www.krona.org.ua>

Український жіночий фонд
<http://www.uwf.kiev.ua>

Український жіночий портал
<http://www.portal.uwf.kiev.ua>

Громадська організація «Крона»
<http://www.krona.org.ua>

Харківський центр гендерних досліджень
<http://www.kcws.kharkov.ua>

Херсонський обласний гендерний ресурсний центр
<http://gendercentre.iatp.org.ua>

Кіровоградська обласна інформацій-
на служба з актуальних питань жіноцтва
<http://www.ozis.kr.ua>

Інформаційно-освітний центр «Жіноча
мережа»
<http://www.feminist.org.ua/index.php>

Ґендерна рівність у світі
<http://gender.net.ua/>

Державні установи:

Міністерство у справах сім'ї, молоді
і спорту
[http://www.kmu.gov.ua/sport/
control/](http://www.kmu.gov.ua/sport/control/)

Національний інститут проблем
міжнародної безпеки
<http://www.niisp.gov.ua>

Міжнародні організації:

РАНО
[http://www.paho.org/english/ad/ge/
home.htm](http://www.paho.org/english/ad/ge/home.htm)

Inter-American Convention on the
Prevention, Punishment and Eradication
of Violence Against Women
[http://www1.umn.edu/humanrts/
instree/brazil1994.html](http://www1.umn.edu/humanrts/instree/brazil1994.html)

UNIFEM
[http://www.womenwarpeace.org/
issues/violence/violence.htm](http://www.womenwarpeace.org/issues/violence/violence.htm)

Програма рівних можливостей ООН
<http://undp.org.ua/>

Навчальні та дослідницькі центри:
Університетська мережа з ґендерних
досліджень для країн колишнього СРСР
<http://gender.univer.kharkov.ua/>

Лабораторія ґендерних досліджень
Вінницького національного технічного
університету
[http://energo.vstu.vinnica.ua/
philosophy/labgender/](http://energo.vstu.vinnica.ua/philosophy/labgender/)

Київський інститут ґендерних дослі-
джень
[http://vidnokola.kiev.ua/Paritet/
main.html](http://vidnokola.kiev.ua/Paritet/main.html)

Словники:

Словник ґендерних термінів
<http://www.owl.ru/gender/index.htm>

Словник репродуктивних термінів
[http://mylife.iatp.org.ua/Resurse/
Reprodukt_slovnik.htm](http://mylife.iatp.org.ua/Resurse/Reprodukt_slovnik.htm)

Український шлях до ґендерної рівності

Збірник матеріалів по проекту

Частина 2

Упорядники видання: Ольга Плахотнік
Ольга Сабірова
Інна Лазарук
Людмила Гуслякова
Ганна Христова

Комп'ютерна верстка: Касвінов К. С.

Підписано до друку 12.12.2007. Формат 84х90/8. Гарнітура JournalC.
Папір офсетний. Друковано на ризографі. Тираж 300 прим.

Видавничий Дім «Райдер»
61000, м. Харків, пр. Гагаріна, 20, оф. 306
Тел./факс: (057) 703-40-87, 703-40-97, 703-44-08, 703-44-09
E-mail: info@rider.com.ua Homepage: <http://rider.com.ua>